

УДК 161.201.3

Л. Ю. МОСКАЛЬОВА

доктор педагогічних наук, професор

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ РЕЛІГІЙНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У ПОЛІКУЛЬТУРНІЙ ОСВІТІ НАРОДІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті онтологічно обґрунтовано становлення та розвиток діалогу між різними представниками релігій на теренах Північного Приазов'я, що було заселено різними народами. В якості буттєвої засади сучасної реальності досліджено такий феномен, як "релігійна ідентичність". Виявлено поступовий розвиток різних форм і методів полікультурної освіти, які є дотичними до формування релігійної зрілості, ціннісної свідомості, що втілюється в реальні культурно-освітні практики регіону. Зазначено, що аналіз феноменологічних аспектів діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей дає підстави для вироблення цілісного уявлення про ті умови, за яких можливими постають зустрічі з "Іншою людиною", що дає змогу позначити особливості реалізації теоретико-методичного супроводу цього процесу з боку державних установ, культурних центрів, освітніх організацій.

Ключові слова: діалог, глобалізація, полікультурна освіта, релігійні ідентичності.

Тема діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей у полікультурній освіті в умовах розбудови формальних і неформальних освітніх інституцій важлива з багатьох причин. Так, змінюється система освіти в сучасному суспільстві; швидко розвиваються інформаційно-комунікаційні технології; прискорюється динаміка соціального розвитку. На зміну авторитарним моделям виховання приходять нові, в центрі яких – людина (людиноримірність, студентоцентризм, дитиноцентризм тощо), вони засновані на суб'єкт-суб'єктних взаєминах між партнерами спілкування. Сприяючи формуванню нових методологічних підходів до організації освіти, погодженню напрямів виховання й розвитку особистості, що є важливими для всіх категорій населення, діалог між різними представниками релігійних ідентичностей є перевіреним інструментом відродження духовних цінностей, що спрямовані на реальне забезпечення права людини в збереженні нематеріальної культури людства.

У містах, де діалогічна взаємодія між різними релігійними ідентичностями є налагодженою, забезпечується спільний пошук для соціального прогресу та безпеки, стабільності. Предметне поле діалогічної взаємодії різних релігійних ідентичностей має охоплювати майже всі сфери, де перебуває людина: професійні відносини, соціальне забезпечення, освіта та культура.

Діалог, запроваджений у систему полікультурної освіти, забезпечується через розвиток консенсуальної етики, яка сприяє налагодженню

співпраці між різними людьми. Обґрунтовуючи переваги діалогічної взаємодії різних релігійних ідентичностей, варто розуміти, що потенціал для спільного вирішення ними важливих соціальних завдань загалом може мати лише добре функціонуючий теоретико-методичний супровід. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує вивчення культурно-освітніх практик діалогічної взаємодії в полікультурній освіті народів Північного Приазов'я, позаяк на тих територіях, де проживають представники різних релігійних ідентичностей, за останні роки накопичено цінний досвід.

Дослідження функціонування релігійних спільнот в Україні показало, що їх особливою ознакою є залучення більшої кількості віруючих, які, крім реалізації релігійних потреб, допомагають залучити фінансові та людські ресурси для зведення більшої кількості молитовних домів, купівлі специфічного обладнання, покращення умов у приміщеннях для здійснення різних релігійних обрядів. Діалог між представниками релігійних ідентичностей здійснюється не повноцінно, адже вбачається “напівзакритість” релігійних організацій, входження до них лише тих, хто є “своїм”, що залишається однією із складних проблем для становлення сучасного громадянського суспільства.

Діалогічна взаємодія релігійних ідентичностей – це основа для зведення результату – миру між народами. На думку вчених, формування теоретичних основ дослідження релігійної ідентифікації є однією з найбільш важливих проблем. Отже, існує певна необхідність розробки теоретико-методичного супроводу до вирішення проблеми як такої, що набуває пріоритетного значення.

Ключова роль у концептуалізації діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей для громадянської злагоди належить М.-А. Гусар [1], А. Забіяці [2], Л. Леві-Брюлю [5], І. Папаяні [6], О. Сагану [8], Е. Сміту [9] та ін.

Сучасні міждисциплінарні дослідження свідчать, що тема міжрелігійної діалогічної взаємодії стала предметом фундаментальних і прикладних розробок українських учених у таких галузях, як філософія, політологія, соціологія, теологія, релігієзнавство тощо. О. Саган стверджує, що на сьогодні в Україні діє більше ніж 33 000 релігійних організацій 55 віросповідних напрямів. Але нові труднощі, що виникають між представниками поліконфесійних спільнот, потребують вивчення та розробки ефективних механізмів для їх вирішення. Вчений вказує, що важливою справою нашої держави є сприяння налагодженню та поглибленню діалогу між ними [8].

Мета статті – представити сутність діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей, що втілюється в різних формах полікультурної освіти на теренах Північного Приазов'я.

Діалог релігійних ідентичностей як наукова категорія виникає та формується в межах богословських, історичних і філософських праць, вивчення яких на сьогодні актуалізуються через наслідки церковних розколів і дискусій щодо спроб відновлення єдності церков. Ці питання було розглянуто в дослідженнях проблеми міжрелігійного діалогу, початок якого пов'язують

із Всесвітньою Колумбовою Виставкою (1893 р., Чикаго), де було започатковано “Парламент Релігій”, у центрі якого – образ злагоди між усіма народами, що в подальшому сприяло впровадженню у вищих навчальних закладах спеціальних академічних програм із порівняльного релігієзнавства, появи літератури, яка розкривала вчення різних віросповідань.

На сьогодні в Україні об’єктивну потребу теоретико-методичного супроводу діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей зумовило утворення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (1996 р.), що є представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом, незалежним від різних політичних і громадських організацій, органів державної влади. Важливий внесок у розробку теорії діалогічної взаємодії різних релігійних ідентичностей у полікультурній освіті зробили безпосередні учасники створеної спеціальної громадської ради для діалогу та співробітництва Міністерства освіти і науки з релігійними організаціями. Результатом такого діалогу має стати зміцнення суспільного миру та злагоди, подолання міжрелігійних негараздів, забезпечення захисту прав релігійних меншин, піднесення толерантності в суспільній свідомості, розвиток полікультурної освіти.

Діалогічна взаємодія різних релігійних ідентичностей є ключовим елементом для полікультурної освіти, що здійснюється з метою знаходження спільного для підвищення ефективності соціального розвитку на основі активної участі всіх зацікавлених сторін у процесі покращання якості життя.

На теренах Північного Приазов’я діалогічна взаємодія різних релігійних ідентичностей реалізується в різноманітних формах із широким залученням міжконфесійних комітетів, консультативних груп, експертів з питань привітальної політики селищ, міст, регіону тощо.

Групи вчених, що проживають у містах, яких зараховано до Північного Приазов’я, постійно ініціюють створення нових проектів, програм, заходів, покликаних поглибити діалогічну взаємодію різних релігійних ідентичностей у межах полікультурної освіти, надати їй нового імпульсу. Діалогічна взаємодія відіграє вирішальну роль у розширенні полікультурного простору, якому на сьогодні належать ключові позиції в протидії міжконфесійним конфліктам на тлі міграційних процесів, зумовлених внутрішнім переселенням із зони антитерористичної операції, що триває в Україні з 2014 р.

Комбінуючи цінності життя людини та її спасіння, моральну відповідальність перед наступними поколіннями, діалогічна взаємодія різних релігійних ідентичностей доповнює моделі виховних систем. На території Північного Приазов’я діалогічна взаємодія набула широкого визнання – до цього процесу долучаються різні релігійні організації. При цьому зміст діалогічної взаємодії, продиктований потребами соціального розвитку регіону, вирізняється значними специфічними особливостями: діалог, пов’язуючи у спільних рух усі категорії населення, має певний історичний досвід

консолідації громадян-переселенців різних національностей (українців, болгар, євреїв, росіян, вірменів, татар, німців тощо).

Оцінюючи ситуацію у сфері діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей у системі культурно-освітніх практик народів Північного Приазов'я, варто зауважити, що існують певні традиції спільного вирішення багатьох проблем, звичаї ведення діалогу в складних економічних умовах. Особливістю існуючої взаємодії є певний рівень розвитку зрілої релігійності суб'єктів діалогу, наявність різних культур, що спільно вирішують проблеми всіх верств населення, які проживають у цьому регіоні. Однак треба зауважити, що полікультурна освіта, що формується як формально, так і неформально, має стати майданчиком для забезпечення бажаного ефекту – діалог поступово стає дієвою та невід'ємною складовою для спільних дій соціальних партнерів. Якість діалогічної взаємодії безпосередньо пов'язана із якістю життя всього соціуму, що актуалізує необхідність теоретико-методичного супроводу цього процесу, осмислення його сутності в житті суспільства.

Наукові дослідження, що розкривають проблеми діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей, характеризуються певним різновидом підходів до розгляду цього феномена (зокрема, примордіального, есенціального підходів, соціально-феноменологічного конструктивізму тощо) та методів його вивчення.

Так, у примордіальному (або, за висловом С. Плохія, “примордіялістському” [7, с. 2]) підході спільноти (релігійні, етнічні) тлумачать як реально існуючі групи людей, що характеризуються завдяки біологічному чиннику. Прихильники цього підходу вважають, що ці спільноти мають природні духовні взаємозв'язки й поділяють базові культурні цінності, що виражаються в зовнішній єдності культурних форм. Завдяки таким спільнотам утворюються єдині поля для комунікації та взаємодії, що забезпечує ідентифікацію для членів своєї групи, а також їх визнання іншими групами.

Основна увага прихильників есенціального підходу до вивчення релігійних ідентичностей спрямована на сутність самої релігії, на Бога, який існує й до якого треба прийти.

Розуміння релігійної ідентичності прихильників соціально-феноменологічного конструктивізму дає можливість представити її як явище, характеристиками якого є динамізм і змінність. Релігійна ідентичність, згідно з таким підходом, може переформатовуватися та змінювати ідентичності інших типів. За висловом В. Калача, релігійна ідентичність “осягається як історична повсякденна конструкція індивідів і груп, іншими словами – індивідуальних і колективних акторів”. Автор зважав на важливий елемент – історичність релігійної ідентичності. На його думку, вона актуалізується в трьох аспектах: 1) релігійна ідентичність конструюється; 2) минулі релігійні ідентичності відтворюються, привласнюються, зміщуються та змінюються, а нові релігійні ідентичності створюються в процесі соціалізації; 3) історичні дії в минулому через культурно обґрунтовану інтерпретацію їх

змісту відкривають можливості для розкриття релігійної ідентичності в майбутньому [4, с. 57–58].

У цьому плані стає важливим саме середовище (зовнішнє, внутрішнє), що змінює людину та її взаємини, впливає на її поведінку з боку значущих для неї людей.

Наголосимо, що релігія як світорозуміння, що пов'язане з поведінкою людей, пов'язує гуманітарне знання, історичні події, нематеріальну спадщину всього людства. Саме цей факт звеличує всі великі наративи сучасної доби через завдання злегітимізувати існування релігійних ідентичностей, право кожної людини на вибір віросповідання, право на вільний доступ до користування нематеріальною спадщиною, яку залишили домодерні ідентичності релігійних спільнот.

Як вважає І. Папаяні, релігійна ідентичність має соціальну природу, і її існування зумовлено психологічними чинниками: "...більшість дослідників розглядають релігійну ідентичність як подвійний феномен, причому, з одного боку, він постає як сутність, що є похідною від психологічно-екзистенційних чинників людини. По-друге, як сутність, що походить і перетворюється залежно від соціокультурних, політичних, економічних обставин. У спрощеному вигляді цю проблему можна звести до альтернативи психологічного або соціального походження феномену релігійної ідентичності" [6, с. 86]. Релігійна ідентичність, за висловом автора, переважно перебуває поза межами вільного вибору особи й сприймається як така, що дається від народження. Вчений виділяє маркери ідентичності, до яких він зараховує прапори, ікони, хоругви, фотографії релігійних лідерів тощо. Результатом і сенсом існування релігії, на думку автора, є її культурна єдність, а саме релігійна ідентичність є одним із соціальних конструктів, що "виникає в процесі суб'єктивного відображення і активного конструювання індивідом релігійної реальності на основі соціальної категоризації" [6, с. 91].

У культурно-освітніх практиках народів Північного Приазов'я діалогічна взаємодія між різними релігійними ідентичностями пов'язана з проблемою духовного розвитку людини, що сповідує будь-яку віру. Базовими під час діалогу стають цінності соціального розвитку суспільства, а не самі релігійні обряди чи порядок богослужінь. Так, під час обговорення на круглому столі, що був присвячений духовно-культурним практикам інтеркультурного міста, слухною для всіх учасників постала позиція згуртування представників різних релігій навколо соціальних проблем громадян, серед яких – бідність, залежність людини від алкоголю та наркотичних речовин, соціальні й фінансові проблеми внутрішньо переселених осіб, соціальна ізоляція особистості, сирітство, освіта людей із особливими потребами тощо.

На нашу думку, також важливим під час цього виду діалогу є спільно вироблена позиція: не намагатися доводити правильність того чи іншого віросповідання, не вдаватися до проявів сентименталізму та прозелітизму, адже це буде гальмувати процеси обміну думками, спотворювати конфлікт і полеміку в спілкуванні, що не призведе до взаєморозуміння. На сьогодні в куль-

турно-освітніх практиках народів Північного Приазов'я, що є виразно полікультурним, завдяки режиму відкритості й транспарентності створюються сприятливі передумови для формування зрілої релігійності, якої більшість населення не мало за радянські часи. Саме тому освіта стає полікультурною, і наявність різних релігійних ідентичностей не стає перешкодою, а навпаки – передумовою знаходження нової громадянської ідентичності. Отже, важливим чинником для соціального розвитку суспільства є релігійна сфера, адже зріла релігійність людини сприяє поміркованості, терпимості, любові та злагоді між людьми. Встановлення діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей для консолідації спільнот, що населяють територію, постає поряд із проблемами виховання молодого покоління, і без їх вирішення подальший розвиток українства постає неможливим. Як вважає В. Калач, саме релігійність є “важливим чинником націєтворення, національної консолідації, збереження і розвитку національних традицій” [3, с. 64].

Таким чином, діалогічна взаємодія релігійних ідентичностей являє собою певне середовище для людського спілкування та обміну думками, що впорядковується на основі абсолютних цінностей, до яких прямують особи із зрілою релігійністю, тим самим якісно відрізняючись від невпорядкованого та конфліктного середовища.

У полікультурній освіті народів Північного Приазов'я діалогічна взаємодія постає як необхідна умова, що характеризується загрозою порушення та впливає на якість життя людей, унаслідок чого потребує впорядкування на основі теоретико-методичного супроводу. Треба чітко розрізняти загрози для діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей (прозелітизм, сентименталізм, негативізм, ворожість, дискримінація тощо), що може бути попереджено в межах культурно-освітніх практик за допомогою усунення загроз і поступового наближення в спільному вирішенні соціальних проблем, розробці подальших стратегій для співжиття в спільноосвітній. Діалогічна взаємодія релігійних ідентичностей – ширше явище, яке, крім вирішення міжконфесійних конфліктів, включає в себе різні ситуації, які мають бути осмисленими на основі цінностей, які зазвичай співпадають у людей із зрілою релігійністю. Метою діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей є не лише вирішення конфліктів, що виникли на основі міжрелігійних суперечок, а й осягнення власної позиції відносно представників інших релігій, осмислення спільного “спів-буття”.

Полікультурна освіта є онтологічною засадою культурно-освітніх практик народів Північного Приазов'я. Такі практики розгортаються в різних середовищах – тематичних виставках бібліотек і музеїв, спільних соціальних акцій на відкритих площах і парках, форумах і круглих столах в університетах, що осмислюються всіма учасниками. Завдяки такому онтологічному фундаменту полікультурна освіта існує і в межах свідомості, і в межах самого буття. В такому сенсі полікультурна освіта насичується такими методами, як: засвоєння через діалог інформації про різні релігійні культури; формування ціннісної свідомості; формування досвіду взаємодії

між релігійними ідентичностями; релігійна самоосвіта й самовиховання; здійснення вчинків-підкування про “Іншу” людину; діагностика й самодіагностика релігійної зрілості особистості. В такому випадку концептуальність і системність, ефективність та технологічність дають змогу повному осягнути освітній процес, що відбувається поза межами стін навчальних закладів.

Важливо, що соціально-феноменологічний конструктивізм, який на сьогодні визнають базовим підходом до вивчення діалогу релігійних ідентичностей, робить можливим пошуки сутності та смислу взаємодії для покращання якості життя людини. Людина, яка з інтересом відвідує паломницькі екскурсії по сакральним місцям того регіону, в якому вона проживає, отримує насолоду від споглядання дитячого малюнку на тематику “Віра. Надія. Любов”, прослуховує релігійні співи та відчуває піднесення, відвідує молитовні будівлі та храми для самовдосконалення – відкриває перспективу для вдосконалення не тільки самої себе, а й оточуючих, соціуму.

Отже, сутність діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей полягає у визначеності її двоїстої структури, яка виражає такі характеристики, як дієвість для соціуму й соціальну спрямованість. “Дієвість для соціуму” означає, що діалог потрібен тоді, коли він надихає на дії, що всебічно розвивають суспільство, тоді як “соціальна спрямованість” означає те, що діалог між релігійними ідентичностями існує як таке, що спрямовує різні релігійні громади на впорядкування того світу, в якому здійснюються моральні та відповідальні вчинки.

Висновки. Таким чином, важливою складовою розвитку діалогічної взаємодії релігійних ідентичностей у полікультурній освіті, зорієнтованої на становлення духовної людини, є комплекс спеціальних спільних справ щодо забезпечення розвитку громадянських інституцій, що в майбутньому дадуть можливість подолати кризовий стан суспільства та підвищити загальний рівень його релігійної зрілості. Запровадження таких змін передбачає вдосконалення діяльності державних установ та освітніх закладів, центрів вивчення релігій, наукових лабораторій духовно-морального спрямування, які зможуть надати юридичні, освітні послуги, забезпечити науковий супровід у забезпеченні інноваційного процесу у сфері діалогу. Це вимагає подальшого наукового обґрунтування та пошуку нових ідей щодо розгортання процесів духовно-морального становлення людини.

Список використаної літератури

1. Гусар М.-А. Інтелектуальні середовища Західної Європи другої половини XI ст. про розкол Вселенської Церкви 1054 р.: реакція та спроби подолання / М. А. Гусар // Історія релігій в Україні : наук. збірник. – Ч. 1. – Львівський музей історії релігій “Логос”, 2016. – С. 25–35.
2. Забияко А. Религиозная идентичность / А. Забияко // Религиоведение : словарь. – Москва, 2006. – С. 403–405.
3. Калач В. Релігійна ідентичність в контексті соціальних трансформацій / В. Калач // Українознавчий альманах. – 2011. – Вип. 5. – С. 63–65.

4. Калач В. Специфіка релігійної ідентичності українських трудових мігрантів / В. Калач // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип 7. – С. 54–59.
5. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – Москва : Педагогика-Пресс, 1999. – 608 с.
6. Папаяні І. Проблема концептуалізації релігійної ідентичності / І. Папаяні // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 85–92.
7. Плохій С. Походження слов'янських націй: домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі / С. Плохій ; пер. з англ. – Київ : Критика, 2015. – 456 с.
8. Саган О. Діалог як визначальний чинник оптимізації міжконфесійних відносин в українському суспільстві [Електронний ресурс] / О. Саган. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/materials_conferences/33172/.
9. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – Київ : Основа, 1994. – 536 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016.

Москалева Л. Ю. Особенности становления и развития диалогического взаимодействия представителей разных религиозных идентичностей в поликультурном образовании народов Северного Приазовья

В статье онтологически обоснованы становление и развитие диалога между различными представителями религий в регионе Северного Приазовья, который был заселен разными народами. В качестве бытийной основы современной реальности исследован такой феномен, как “религиозная идентичность”. Указано на постепенное развитие различных форм и методов поликультурного образования, что причастно к формированию религиозной зрелости, ценностного сознания, воплощающегося в реальные культурно-образовательные практики региона. Указано, что анализ феноменологических аспектов диалогического взаимодействия религиозных идентичностей дает основания для выработки целостного представления об условиях, при которых являются возможными встречи с “Иным человеком”, что позволяет обозначить особенности реализации теоретико-методического сопровождения данного процесса со стороны государственных учреждений, культурных центров, образовательных организаций.

Ключевые слова: диалог, глобализация, поликультурное образование, религиозные идентичности.

Moskaleva L. The Features of Formation and Development of the Dialogic Interaction between Different Religious Identities Representatives in of the Peoples of the Northern Azov Sea Multicultural Education

The author provides an ontological researches work the formation and development of dialogue between different religions representatives in the Northern Azov region, which was inhabited by different peoples. As the foundations of the modern existential reality investigated this phenomenon as ‘religious identity’. The author points to the gradual development of various of multicultural education forms and methods that is involved in the formation of religious maturity, value consciousness, embodies the real cultural and educational practices in the region. An analysis of the phenomenological aspects of the religious identities dialogic interaction gives grounds to develop a holistic understanding of the conditions under which meetings are possible with the ‘other person’. This makes it possible to identify features of the theoretical and methodological support of the process on the part of state institutions implementation, cultural centers, educational organizations.

The socio-phenomenological constructivism makes it possible to search for the essence and meaning of the interaction to improve the quality of human life. The person who interest in visiting pilgrimage tours around the sacred places of the region in which she lives, receives pleasure from the contemplation of children’s drawings on the theme “Faith. Hope. Love”, listening to religious chants and feel the lift, visit the prayer houses and temples for improvement, opens up the prospect to improve not only herself, but of others, of society. The

essence of dialogical interaction of religious identities lies in the certainty of its dual structure that expresses such features as the effectiveness for society and social orientation. "Visions for the society" means that a dialogue is needed when it inspires the actions that develop the society, whereas "social orientation" means that the dialogue between religious identities exist as such, that directs the various religious communities for the improvement of the world in which moral and responsible acts. The Dialogic interaction of religious identities is a medium for communication and exchange of views.

Key words: *dialogue, globalization, multicultural education, religious identity.*